

ชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียในธนบุรี

พ.ศ. ๒๓๙๘–๒๔๕๓

The Chinese and Indian Communities in Thonburi,
from 1855 to 1910

วัลลี นวลหอม*

Wanlee Nualhom

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียในธนบุรีระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๘–๒๔๕๓ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่มีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ สนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ทำให้สยามต้องดำเนินนโยบายส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้า ก่อให้เกิดผลต่อเศรษฐกิจของธนบุรีด้วย ทั้งยังอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาพำนักในกรุงเทพฯ และอาณาบริเวณรอบ ๆ ที่สามารถเดินทางโดยทางเรือได้ใน ๒๔ ชั่วโมง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนและชาวอินเดียเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในธนบุรีมากขึ้น จากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนและชาวอินเดียทำให้เกิดการรวมกลุ่มคนตาม

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

เชื้อชาติเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มขึ้น การศึกษา
จบลงใน พ.ศ. ๒๔๕๓ และต่อมาเมื่อมีการเปิดใช้สะพานพุทธยอดฟ้าและถนน
สายใหม่ ๑๑ สาย ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนใหม่ ๆ
ขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนชาวจีนและชาวอินเดีย
ในธนบุรี

คำสำคัญ : ชุมชนชาวจีน ชุมชนชาวอินเดีย สนธิสัญญาเบาว์ริงธนบุรี

Abstract

This article aims to study the Chinese and Indian communities in Thonburi from 1855 to 1910 which played an important role in the economy. The Treaty of Bowring between Siam and Britain in 1855 forced Siam to adopt a policy on trading, affecting the Thonburi economy. Moreover, it also permitted foreigners to settle down in Bangkok and the surrounding areas within 24 hours of travelling by boat. The treaty also gave an opportunity for the Chinese and Indians to set up home in Thonburi, resulting in the emergence of Chinese and Indian communities. Each community, therefore, had its own identity. In 1910, when the Rama I Bridge was finished and 11 new roads in Thonburi were opened for use, creating the settlements of many new communities in various areas, which effected the Chinese and Indians' way of life in Thonburi.

Keywords : Chinese Communities, Indian Communities, Treaty of Bowring, Thonburi

ความนำ

ธนบุรีเป็นบริเวณที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจนับตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำเกษตรกรรมและการค้า ธนบุรีเป็นราชธานีของไทยใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสามารถกู้ชาติได้ เปิดโอกาสให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนชาติต่าง ๆ มีหลายระลอกและหลายช่วงเวลา โดยแต่ละกลุ่มมีบทบาทในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันไป บทความนี้มุ่งศึกษาการตั้งถิ่นฐานชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียในธนบุรีภายหลังสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมใน พ.ศ. ๒๔๓๕ เมื่อมีการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าเชื่อมฝั่งพระนครกับธนบุรีทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกสบายขึ้น ต่อมาเกิดชุมชนใหม่ ๆ ขึ้นก่อให้เกิดผลกระทบต่อกิจชีวิตและบทบาทของชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียเป็นอันมาก

ชุมชนในธนบุรีสมัยอยุธยา และสมัยธนบุรี

ธนบุรีเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและพัฒนาการอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาในสมัยอยุธยาเรียกชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยานี้ว่าเมือง “บางกอก” ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจมาจากการที่บริเวณนี้มีต้นมะกอกน้ำเป็นจำนวนมาก หรืออาจมาจากคำว่า “บางเกาะ” ซึ่งสอดคล้องกับภูมิลักษณะของพื้นที่ที่มีลำน้ำล้อมรอบ เมืองบางกอกมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมสำคัญที่สามารถติดต่อได้ทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร โดยตั้งอยู่ห่างจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา ๒๑ กิโลเมตร ตำแหน่งที่ตั้งซึ่งอยู่ไม่ไกลจากทะเลของเมืองบางกอกได้ส่งผลต่อระบบการค้าและยุทธศาสตร์การป้องกันอาณาจักร นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงสู่กรุงศรีอยุธยา การเป็นเส้นทางคมนาคมหลักสู่กรุงศรีอยุธยาส่งผลให้ชุมชนเมืองบางกอกมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่ริมลำคลองจำนวนมาก และเป็นชุมชนที่มีการติดต่อค้าขายเนื่องจากเป็นจุดพักสินค้าของบรรดาพ่อค้าชาติต่าง ๆ ก่อนที่เดินทางผ่านเส้นทางน้ำที่คดเคี้ยวเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา

เส้นทางการไหลของแม่น้ำเจ้าพระยา
บริเวณเมืองบางกอกภายหลังการขุดคลองลัดบางกอก

มะริด ตะนาวศรี ภูเก็ต ก็มีเจ้าเมืองเป็นชนชาติแขกเช่นกัน ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากการค้าผ้าของกลุ่มพ่อค้าอินเดียที่กำลังเติบโตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีเส้นทางขนส่งจากอินเดียมายังเมืองมะริด ตะนาวศรี และเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งส่งผลให้เจ้าเมืองที่สำคัญ ๆ ในเวลานี้เป็นชนชาติแขก เนื่องจากการแต่งตั้งหัวหน้าหรือผู้ปกครองเป็นพวกเดียวกัน ส่งผลให้การดูแลและปกครองเป็นไปอย่างสะดวกและเอื้อประโยชน์ทางการค้าอีกด้วย

นอกจากนี้บันทึกของซิโมน เดอลาลูแบร์ยังทำให้เห็นภาพการตั้งถิ่นฐานตามบริเวณริมน้ำของผู้คน รวมทั้งภาพของสวนผลไม้ที่มีรสชาติดีจากสภาพพื้นที่อุดมสมบูรณ์ของเมืองบางกอก ความพร้อมพร้อมเหล่านี้อาจเป็นแรงจูงใจหนึ่งในการเข้ามาตั้ง

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) ซึ่งเป็นยุคที่การค้ากับชาติตะวันตกรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เมืองบางกอกได้ปรากฏอยู่ในหลักฐานของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาเจ้าเมืองบางกอกในขณะนั้นเป็นคนชาติแขกตุรกี (กรมศิลปากร, ๒๕๑๑ : ๑๘๔) อาจเป็นการแสดงถึงการเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญของบางกอกสืบเนื่องจากการตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าของอินเดีย และอาจเป็นนโยบายของสมเด็จพระนารายณ์ฯ ที่ทรงสนับสนุนให้กลุ่มชนชาติแขก (แขกอินเดีย แขกอาหรับ แขกมลายู และพราหมณ์) เป็นผู้ทำการค้าให้แก่พระองค์ ซึ่งเมืองท่าสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น เช่น

ถิ่นฐานของผู้คน ส่งผลให้เมืองบางกอกเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยความสำคัญของเมืองบางกอกต่อกรุงศรีอยุธยาทำให้พม่าเข้ายึดเมืองบางกอกซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ เพื่อใช้เป็นแหล่งเสบียงอาหารและแหล่งกำลังคนในช่วงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ โดยพม่าได้ยึดเมืองบางกอกได้ใน พ.ศ. ๒๓๐๘ จนกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่าครั้งที่ ๒ ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) ทรงกู้ชาติได้สำเร็จ ได้เลือกบางกอกเป็นราชธานีแห่งใหม่แทนกรุงศรีอยุธยา เพราะทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเป็นชุมชนดั้งเดิม เมื่อสถาปนาธนบุรีเป็นราชธานีในปลาย พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้วนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างพระราชวังขึ้นทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา อาณาเขตของราชธานีแห่งใหม่ครอบคลุมทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ราชธานีแห่งใหม่มีความต้องการด้านกำลังคนเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้คนในราชอาณาจักรได้กระจัดกระจายไปตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ส่งผลให้สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ กวาดต้อนผู้คนเข้าสู่ราชธานีทั้งการกวาดต้อนเชลยจากหัวเมืองต่าง ๆ และการพระราชทานข้าวสารแจกจ่ายแก่ราษฎร เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในราชธานี

การตั้งถิ่นฐานในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในธนบุรียังตั้งถิ่นฐานตามเชื้อชาติกระจายอยู่ทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ ชุมชนแขกชาวมุสลิม ชุมชนชาวจีน ชุมชนชาวตะวันตก ชุมชนมอญ ชุมชนชาวลาว และชุมชนชาวไทย กระจายไปในที่ต่าง ๆ และผลิตสินค้าตามความถนัดของชาติตน และมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา ๑๕ ปีของธนบุรี โดยเฉพาะชุมชนบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามีการเติบโตขึ้นอย่างเห็นได้ชัด การกระจายตัวของตลาดและย่านการค้าดำเนินควบคู่ไปกับการขยายของชุมชนก่อให้เกิดตลาดและย่านการค้าของธนบุรีตามย่านชุมชน และบริเวณปากคลองสำคัญ เช่น คลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย สำหรับสินค้าที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าประเภทอุปโภคและบริโภค

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ย้ายราชธานีแห่งใหม่ไปทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ส่วนฝั่งธนบุรียังคงเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดใหญ่ รวมทั้งเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการรักษาพระนครทางทิศตะวันตกในระยะแรกของการตั้งราชธานีใหม่บ้านเมืองยังไม่มั่นคงนักยังคงมีศึกติดพันอยู่กับพม่าจำเป็นต้องมีการกระจายกำลังในการรักษาพระนคร รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินเพื่อสร้างวังให้แก่พระราชวงศ์บริเวณพระราชนิเวศน์เดิมของพระองค์และพระราชวังเดิมของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในสมัยธนบุรี ได้แก่ พระราชนิเวศน์เดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรทำหน้าที่รักษาพระนครทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้คลองบางกอกน้อย โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศน์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระที่นั่งเธอเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี พระพี่นางพระองค์ใหญ่ ซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข พระราชวังบวรสถานพิมุขนี้ทำหน้าที่รักษาพระนครทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วังสวนมั่งคุด ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระนิเวศน์เดิมของสมเด็จพระที่นั่งเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี ต่อมาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้กรมหลวงวรินทร์รณเรศร์ พระราชโอรสในสมเด็จพระที่นั่งเธอเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี วังบ้านปูน ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านปูนระหว่างวัดระฆังโฆสิตารามกับวังสวนมั่งคุด โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่พระองค์เจ้าขุนเณร เนื่องจากกระทำความดีความชอบในศึกสงคราม พระราชวังเดิมของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ตั้งอยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศริยวงศธร พระโอรสสมเด็จพระที่นั่งองค์ใหญ่ เพื่อรักษาพระนครทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยได้ทรงประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเสด็จไปประทับ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี และสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี ซึ่งเสด็จประทับอยู่ถึง พ.ศ. ๒๓๙๓ (ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ๒๕๓๔ : ๒๗-๒๙)

การพระราชทานวังให้แก่พระราชวงศ์ในฝั่งธนบุรีนั้น เป็นการพระราชทานตามนิวาสสถานเดิมของกลุ่มเจ้านายที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยธนบุรี ซึ่งวังเจ้านายเหล่านี้กระจายตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อทำหน้าที่รักษาพระนครทางทิศตะวันตก

รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินให้แก่ขุนนางเพื่อตั้งถิ่นฐานในฝั่งธนบุรี กลุ่มขุนนางที่ได้รับพระราชทานเหล่านี้เป็นกลุ่มขุนนางใกล้ชิดพระองค์มาตั้งแต่ครั้งสมัยธนบุรี อาทิ บ้านพระยาธรรมาธิกรณ์ (บุญรอด) ต้นสกุลบุญรอดพันธุ์ บ้านพระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) และได้ทรงพระราชทานที่ดินสร้างกุฏิเจ้าเซ็นบริเวณใกล้ปากคลองบางกอกใหญ่อีกด้วย ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์บ้านเรือนของขุนนางส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับวังเจ้านาย เนื่องจากวังเปรียบเสมือนหน่วยราชการแห่งหนึ่ง การพระราชทานที่ดินให้แก่ขุนนางใกล้ชิดเหล่านี้ อาจเป็นการกระจายกำลังในการรักษาพระนครทางฝั่งตะวันตก

ใน พ.ศ. ๒๓๖๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตพระบรมมหาราชวังลงมาทางใต้ไปติดกับวัดโพธิ์ จึงมีการย้ายบ้านเรือนของขุนนางที่อยู่ในบริเวณนั้นออก ส่งผลให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) ได้ย้ายบ้านเรือนมายังบริเวณที่สวนริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรีได้บ้านกุฎีจีน (ชมรมสายสกุลขุนนาค, ๒๕๔๒ : ๓๔๒) ขุนนางตระกูลขุนนาคเป็นกลุ่มเสนาบดีที่มีบทบาทในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยกำกับดูแลกรมพระคลังและกรมท่า ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ผู้คนเรียกบริเวณนิเวศสถานของตระกูลขุนนาคว่า “ย่านบ้านสมเด็จพระเจ้า” เนื่องจากเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของสมเด็จพระเจ้าพระยา ๒ ท่าน คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) หรือที่เรียกกันว่าสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) หรือที่เรียกกันว่า สมเด็จพระยาองค์น้อย และจากการดูแลรับผิดชอบการค้าและการต่างประเทศของเสนาบดีตระกูลขุนนาคนั้น ส่งผลให้ย่านบ้านสมเด็จพระเจ้าเป็นเรือนรับรอง บ้านพัก และที่ตั้งกิจการค้าของชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาทำการค้ากับสยาม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) โรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter) พ่อค้าชาวอังกฤษ ได้เข้ามาตั้งห้างทำการค้าในสยาม รัฐบาลสยามให้ โรเบิร์ต ฮันเตอร์เช่าที่ดินของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ (ดิศ บุนนาค) หน้าวัดประยูรวงศาวาส (บริเวณกุฎีจีน) ทำห้างการค้าขายห้างมีลักษณะเป็นตึกแบบตะวันตก เรียกกันว่า ห้างหันแดหรือตึกฝรั่ง โดยนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ได้เช่าบ้านย่านกุฎีจีนเป็นที่พักอาศัย บ้านของโรเบิร์ต ฮันเตอร์ เป็นเสมือนศูนย์กลางของชาวตะวันตกในขณะนั้น ซึ่งสาเหตุการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้อาจสืบเนื่องมาจากเป็นพื้นที่ใกล้นิเวศสถานของ

ขุนนางตระกูลขุนนาคที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการต่างประเทศและสามารถควบคุมดูแลกลุ่มชาวตะวันตกได้โดยสะดวกใน พ.ศ. ๒๓๗๘ ได้มีกลุ่มมิชชันนารีชาวอเมริกันเดินทางเข้ามายังสยาม ได้แก่ หมอบลัดเลย์ หมอเฮาส์ และหมอมัททูน สมเด็จพระเจ้าพระยา (ดิศ ขุนนาค) ได้กำหนดให้มิชชันนารีกลุ่มนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณกุฎีจีนเช่นเดียวกับโรเบิร์ต ฮันเตอร์ในช่วงเวลานี้มีชาวตะวันตกและคนในบังคับของชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาทำการค้าในกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่อง

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่าง ๆ ในธนบุรีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังคงเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยธนบุรีมีการแต่งตั้งหัวหน้าหรือผู้ปกครองเป็นพวกเดียวกันให้ดูแลและปกครองกันเองนั้นโยบายดังกล่าวนี้ใช้สืบเนื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระยาจุฬาราชมนตรีเป็นหัวหน้าของกลุ่มมุสลิมหรือพวกแขกพระยาโชฎีกราชเศรษฐีเป็นหัวหน้าของกลุ่มชาวจีน และพระยาจักรีเป็นหัวหน้าของกลุ่มชาวมอญ (สุภรณ์ โอเจริญ, ๒๕๔๑ : ๗๖) ชุมชนเหล่านี้มีวิถีชีวิตในรูปแบบของตนเองทั้งด้านพิธีกรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียม การใช้ภาษา การบริโภคและการประกอบอาชีพตามแบบที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม

กลุ่มชุมชนชาวมุสลิมหรือพวกแขกเป็นกลุ่มชุมชนขนาดใหญ่ของธนบุรี ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์มีการขยายตัวของชุมชนอย่างหนาแน่นโดยเฉพาะบริเวณคลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย มีการสร้างศาสนสถานเพิ่มขึ้นในคลองบางกอกใหญ่คือ กุฎีขาวหรือมัสยิดบางหลวง กุฎีเจ้าเซ็นหรือกุฎีเจริญพาศน์ และกุฎีเขียวที่บริเวณตลาดพลู เป็นต้น ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ มีการกวาดต้อนกลุ่มมุสลิมจากเมืองปัตตานีเรียกกันว่าแขกตานีมาอยู่กรุงเทพฯ รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้มุสลิมกลุ่มนี้ตั้งบ้านเรือนทางฝั่งพระนครใกล้วัดทองปู้ (วัดชนะสงคราม) ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๓๔ มีการกวาดต้อนมุสลิมที่เมืองปัตตานีอีกครั้ง โดยให้ไปตั้งบ้านเรือนทางฝั่งธนบุรีบริเวณใกล้พระราชวังเดิมเพื่อให้แยกไปจากกลุ่มเดิม และอยู่ในความดูแลของเจ้านายและขุนนางที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้สำหรับมุสลิมที่อยู่อาศัยในธนบุรีประกอบไปด้วย ๒ นิคมคือ นิคมสุหนี่และนิคมชีอะห์ แม้ว่าทั้งสองนิคมจะมีการปฏิบัติศาสนกิจที่ต่างกันแต่ก็มีการติดต่อสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน กลุ่มมุสลิมเหล่านี้ประกอบอาชีพรับราชการ การค้า

ส่วนชุมชนชาวจีนนั้นเมื่อแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายชุมชนชาวจีนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังนอกกำแพงเมืองทาง

ตะวันตกเฉียงใต้หรือบริเวณลำเพ็ญในปัจจุบัน เนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระบรมมหาราชวังในบริเวณที่ตั้งของชุมชนชาวจีนเดิม การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในฝั่งธนบุรีนั้นยังคงมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่นานคลองสานลงไป เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ของฝั่งธนบุรี ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับย่านลำเพ็ญที่เป็นชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ของพระนคร นอกจากนี้ยังมีการขยายตัวของชุมชนชาวจีนบริเวณคลองบางกอกใหญ่ไปจนถึงตลาดพลูอีกด้วย

ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ลัทธิจักรวรรดินิยมได้สร้างผลกระทบอย่างมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราชสำนักสยามติดตามข่าวสารการเข้ามาของชาติตะวันตกในเอเชียอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะชัยชนะของอังกฤษในการทำสงครามกับพม่า ๒ ครั้งคือ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๖๙ และครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๙๕-๒๓๙๗ และชัยชนะของอังกฤษต่อจีนในสงครามฝิ่น พ.ศ. ๒๓๘๓ ส่งผลให้ราชสำนักสยามหันเกรงต่ออิทธิพลของอังกฤษมากขึ้น และเมื่อจีนแพ้สงครามฝิ่นแล้วทำให้ต้องยอมทำสนธิสัญญาที่เสียผลประโยชน์แก่อังกฤษ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) เสด็จขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๓๙๔ สยามอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสยามเก่าสู่ความเป็นสยามใหม่ พระองค์ทรงตระหนักถึงอิทธิพลของตะวันตกที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทรงมีพระราชดำริในการเปลี่ยนแปลงนโยบายการต่างประเทศ ทั้งนี้ทรงเล็งเห็นว่าสยามอาจต้องยอมเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับชาติตะวันตกโดยการทำสนธิสัญญารูปแบบใหม่ มิเช่นนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของสยามได้นอกจากนี้ยังทรงปรับปรุงสยามสู่ความทันสมัยในช่วงเวลานี้มีกลุ่มมิชชันนารีเดินทางเข้ามายังสยามเพื่อเผยแผ่ศาสนาคริสต์และได้นำวิทยาการแบบตะวันตกทั้งด้านการแพทย์ วิศวกรรม และเทคโนโลยีเข้ามา วิทยาการเหล่านี้เป็นแรงขับเคลื่อนในการเข้าสู่ความเป็นสยามใหม่ (วิไลเลขา ถาวรธนากร, ๒๕๔๕ : ๒๗)

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๙๘ รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งเซอร์จอห์น เบาว์ริง เป็นอัครราชทูต ผู้มีอำนาจเต็มมาเจรจาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับสยามและเชิญพระราชสาสน์ของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (พ.ศ. ๒๓๘๗-๒๔๔๓) แห่งสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการฝ่ายสยาม ๕ คน คือ พระเจ้าน้องยาเธอ

กรมหลวงวงศาธิราชสนิท สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์เป็นผู้แทนการเจรจาหนังสือสัญญาการเจรจาเป็นไปอย่างเรียบร้อย อังกฤษและสยามได้ร่วมกันลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและพาณิชย์ต่อกันเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ หรือที่เรียกกันว่า“สนธิสัญญาเบาว์ริง” (เพ็ญศรี ตึก, ๒๕๔๒ : ๖) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศและการค้าที่สำคัญของสยามซึ่งมีผลกระทบต่อคุณภาพของอำนาจของสยามเป็นอันมาก

ต่อมาสยามได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ในรูปแบบเดียวกันกับประเทศอื่น ๆ อีก ๑๒ ประเทศได้แก่ ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๓๙๙), สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. ๒๓๙๙), เดนมาร์ก (พ.ศ. ๒๔๐๑), โปรตุเกส (พ.ศ. ๒๔๐๒), ฮอลันดา (พ.ศ. ๒๔๐๓), ปรัสเซีย (พ.ศ. ๒๔๐๕) สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี (พ.ศ. ๒๔๑๑) ออสเตรีย-ฮังการี (พ.ศ. ๒๔๑๒) สเปน (พ.ศ. ๒๔๑๓) และญี่ปุ่น (พ.ศ. ๒๔๔๐) สนธิสัญญาที่สยามทำกับอังกฤษและชาติต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคและทำให้สยามเสียเปรียบอย่างมาก ทั้งนี้ผลของสัญญาก็ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากเศรษฐกิจเพื่อยังชีพไปสู่เศรษฐกิจเพื่อการค้า ในระยะแรกการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการค้ากับชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะกรุงเทพฯ มีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งพื้นที่ฝั่งธนบุรีก็ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน

ชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. ๒๓๙๘

สภาพเศรษฐกิจและสังคมของธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ผลของสัญญาทำให้สยามยอมให้พ่อค้าต่างชาตินำสินค้ามาค้าขายได้อย่างเสรี ในขณะเดียวกันพ่อค้าต่างชาติก็สามารถซื้อสินค้าจากสยามได้ทุกชนิดยกเว้น ข้าว เกลือและปลา (ปิยนารถ บุนนาค และคณะ, ๒๕๒๕ : ๔๖) จากข้อกำหนดในสนธิสัญญาส่งผลให้สยามได้ต้อนรับการเข้ามาของชาวต่างชาติ ทั้งกลุ่มชาวตะวันตกและกลุ่มคนในบังคับชาวตะวันตก เช่น พวกแขกจากอินเดียซึ่งเป็นประเทศอาณานิคมของอังกฤษ จากสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ได้กำหนดให้คนในบังคับอังกฤษมีเสรีภาพในการศาสนาได้รับอนุญาตให้ทำการค้าและให้พำนักอยู่ได้เฉพาะในกรุงเทพฯ

หรือท้องถิ่นที่สามารถเดินทางทางเรือจากกรุงเทพฯ ไปถึงภายใน ๒๔ ชั่วโมงส่งผลให้มิชชาวอินเดียเดินทางเข้ามายังสยามเพื่อทำการค้า เผยแผ่ศาสนา รวมทั้งการเข้ามารับราชการ ทั้งนี้ในต้นรัตนโกสินทร์เรือต่างชาติที่เข้ามายังกรุงเทพฯ จะได้รับอนุญาตให้ขึ้นมาตามลำน้ำเจ้าพระยาได้เหนือสุดไม่เกินปากคลองโคงอ่างซึ่งอยู่ตรงข้ามกับย่านคลองสาน ทำให้เรือต่างชาติส่วนหนึ่งต้องมาจอดบริเวณย่านคลองสาน พ่อค้าต่างชาติจึงตั้งรกรากและประกอบการค้ากันในบริเวณนี้

สำหรับกลุ่มคนที่เข้ามามีบทบาททางการค้าที่สำคัญในธนบุรีคือ กลุ่มชาวจีนและชาวอินเดีย กลุ่มคนเหล่านี้ได้ตั้งบ้านเรือนและย่านการค้าตั้งแต่บริเวณตั้งแต่ย่านกุฎีจีนต่อเนื่องไปจนถึงย่านปากคลองสาน นับว่าเป็นย่านการค้าสำคัญของธนบุรีภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริง ย่านการค้านี้ขายสินค้าและเป็นแหล่งกระจายสินค้าไปยังย่านการค้าและตลาดในกรุงเทพฯ รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง การขยายตัวของย่านการค้าในธนบุรีได้เติบโตควบคู่ไปกับการขยายตัวของชุมชนชาวต่างชาติที่มีมากขึ้นโดยลำดับ โดยบริเวณที่มีการเติบโตอย่างชัดเจนคือ บริเวณย่านคลองสานของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน ซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่มีบทบาททางเศรษฐกิจของธนบุรีรวมทั้งย่านตึกแดงและย่านตึกขาวของกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่ของธนบุรีและเป็นคนในบังคับชาวตะวันตก นอกจากนี้ยังมีย่านการค้าของกลุ่มชาวมุสลิมที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณคลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย โดยกลุ่มชาวมุสลิมเหล่านี้เป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่ประกอบการค้าของธนบุรีสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

การขยายตัวของชุมชนชาวจีนกลุ่มชาวจีนเป็นชนชาติที่เข้ามาอยู่อาศัยในธนบุรีเป็นจำนวนมาก มีการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตามบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองสายต่าง ๆ เช่น คลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองมหาสวัสดิ์ เป็นต้น ได้ปรากฏศาสนสถานของกลุ่มชาวจีนยกเกียนคือ ศาลเจ้าเกียนอึ้งเก้งที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาย่านกุฎีจีน โดยสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยธนบุรี ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานตามลำคลองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ปศุสัตว์ และเพาะปลูกกลุ่มชาวจีนถือเป็นชาวต่างชาติจึงไม่ถูกเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ทั้งนี้ชาวจีนต้องเสียเงินให้แก่รัฐเรียกกันว่า “เงินผูกบับ” จากการที่ไม่ต้องเข้าเวรเดือนและรับราชการสงครามชาวจีนจึงมีอิสระในการประกอบอาชีพซึ่งนำไปสู่การสะสมทุนทรัพย์ในเวลาต่อมา ส่งผล

ให้ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของสยามอย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในสยามช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ กลุ่มแรงงานและกลุ่มพ่อค้า กลุ่มแรงงานเรียกกันว่า “จ๊ับกั๋ง” หรือ “กุลี” ส่วนใหญ่ทำงานให้กับห้างร้านของชาวตะวันตกและห้างร้านของกลุ่มชาวจีนด้วยกัน ส่วนกลุ่มพ่อค้าในช่วงระยะแรกจะประกอบกิจการขนาดเล็กเป็นการสะสมทุนเพื่อพัฒนาไปสู่กิจการขนาดใหญ่ เช่น โรงสีข้าว โรงงานน้ำตาล เป็นต้น

บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรีตั้งแต่บริเวณย่านกุฎีจีนจนถึงย่านคลองสานเป็นที่อยู่อาศัยและย่านการค้าของชุมชนชาวจีน ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับชุมชนใหญ่ของชาวจีนทางฝั่งพระนครคือ บริเวณราชวงศ์ โดยชุมชนชาวจีนบริเวณนี้มีความแตกต่างจากชุมชนชาวจีนทางฝั่งพระนครคือ มีความเป็นอยู่ไม่แออัดและไม่สกปรก รวมทั้งไม่ได้มีลักษณะเป็นตลาดขายสินค้าปลีกแบบย่านสำเพ็ง แต่จะเป็นท่าเรือขนส่งสินค้าและเป็นแหล่งผลิตสินค้า เช่น โรงสีข้าว โรงปูนขาว เป็นต้น ซึ่งมีสาขาสำนักงานหรือร้านค้าขายปลีกอยู่ในบริเวณย่านสำเพ็ง (สาริตีร์ ทัพพะสุต, ๒๕๒๗ : ๔๐)

ย่านคลองสานเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวจีนที่มีความหนาแน่นมาก เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่อยู่ของพ่อค้าชาวจีนรายใหญ่ หรือที่เรียกกันว่า “เจ้าสัว” หรือ “เจ้สัว” ซึ่งส่วนใหญ่เข้ารับราชการและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้มีตำแหน่งอยู่ในกรมท่าซ้าย มีพระยาโชฎีกราชเศรษฐีเป็นหัวหน้า โดยมีหน้าที่กำกับและดูแลชาวจีนทั้งหมดขึ้นตรงต่อเจ้าพระยาพระคลัง ตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังในช่วงรัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๕ ส่วนใหญ่เป็นขุนนางในตระกูลขุนนาคน จึงทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณย่านคลองสานซึ่งใกล้เคียงกับนิเวศสถานของตระกูลขุนนาคน และไม่ไกลจากพระคลังสินค้าของทางราชการที่ตั้งอยู่บริเวณตึกแดง (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, ๒๕๔๗ : ๕๗)

อย่างไรก็ตามสาเหตุที่ทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนนิยมตั้งบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา อาจเพราะเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักที่สะดวกต่อกิจการการค้าของตน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงส่งผลให้บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเต็มไปด้วยเรือสินค้ารวมทั้งโกดังสินค้าเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ยังมีกิจการเรือสำเภาบรรทุกสินค้าเพื่อไปจำหน่ายยังต่างประเทศพ่อค้าชาวจีนสำคัญที่บ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้ ดังที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์บางกอกกาเลนเดอร์ ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ ได้แก่ พระยาพิศาลศุภผล เจ้สัวพัก แซ่ลิ้ม เจ้สัวพุท เจ้สัวเก็งสุน เป็นต้น ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๐ ปรากฏชื่อพ่อค้าชาวจีน

ที่มีชื่อเสียงของธนบุรี คือ พระพิสดนธ์สุรารกร เจ้สัวพัก จีนสือ เจ้สัวโป เจ้สัวเล่าแซ เป็นต้น สำหรับเจ้สัวพักเป็นพ่อค้าชาวจีนคนสำคัญที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเยื้องกับวัดยานนาวาทางฝั่งพระนคร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งพระยาโชฎีการาชเศรษฐี (พุก โชติกะพุกกณะ) ซึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าจีนแต่จีวที่มีเครือข่ายทางการค้าทั้งภายในและภายนอกสยาม โดยสินค้าที่เป็นที่นิยมในกิจการการค้าของท่านคือ เครื่องลายครามและเครื่องกระเบื้องจากจีน จากตำแหน่งพระยาโชฎีกฯ ทำให้ท่านเป็นผู้พิพากษาศาลคดีจีนอีกด้วย การดำรงตำแหน่งสำคัญของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้ส่งผลให้มีการขยายตัวของชุมชนจีนในย่านนี้อีกด้วย (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, ๒๕๔๔ : ๗๓)

พ่อค้าชาวจีนดังที่ได้กล่าวข้างต้นส่วนใหญ่ประกอบการค้านำเรือสำเภาบรรทุกสินค้าไปขายต่างประเทศโดยมีท่าเรือกลไฟที่เรียกว่า “ฮวยจิ้นล้ง” หมายถึง ท่าเรือกลไฟตั้งอยู่บริเวณย่านคลองสานบริเวณระหว่างวัดทองบน (วัดทองธรรมชาติ) และวัดทองล่าง (วัดทองนพคุณ) ตรงข้ามกับทำนันทรงสวัสดิ์ของฝั่งพระนคร ท่าเรือกลไฟนี้สร้างขึ้นโดยพระยาพิศาลศุภผล (ตระกูลพิศาลบุตร) ซึ่งเป็นพ่อค้าจีนที่ทำการค้าข้าว ไร่สี และดำเนินกิจการเดินเรือสำเภาค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ-ชัวเถา สำหรับอาคารในฮวยจิ้นล้ง

ตึกแถวไม้ในท่าเรือฮวยจิ้นล้งย่านคลองสาน

มีลักษณะเป็นตึกแถวสองชั้นแบบจีนต่อกันเป็นหมู่ตึกรูปเกือกม้า มีห้องเกือบ ๑๐๐ ห้อง สำหรับให้พ่อค้าเช่าเป็นห้างค้าขาย (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, ๒๕๕๐ : ๙๑) ถัดไปจากท่าเรือกลไฟเป็นที่ตั้งโรงสีข้าวของพ่อค้าชาวจีนที่ขึ้นเรียงรายไปทางใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยา เรียกได้ว่าเป็นย่านผู้ส่งสินค้าออกต่างประเทศที่สำคัญ เพราะสามารถเชื่อมต่อกับย่านสำเพ็งที่เป็นชุมชนจีนขนาดใหญ่ที่อยู่ตรงข้ามทางฝั่งพระนคร

การขยายตัวของชุมชนชาวอินเดีย ข้อกำหนดของสนธิสัญญาเบาว์ริง ส่งเสริมให้กลุ่มคนในบังคับของชาติตะวันตกเดินทางเข้ามาทำการค้าในกรุงเทพฯ ส่งผลให้กลุ่มพ่อค้ามุสลิมเชื้อสายอินเดียซึ่งเป็นกลุ่มคนในบังคับของอังกฤษเข้ามาตั้งถิ่นฐานในฝั่งพระนครบริเวณย่านราชวงศ์ เยาวราช พาหุรัด และในฝั่งธนบุรี บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้กับย่านบ้านสมเด็จคือ ย่านตึกแดงและย่านตึกขาว ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกตามลักษณะการทาสีของอาคาร บริเวณนี้เป็นบ้านเรือนของขุนนางตระกูลขุนนาทิดำรงตำแหน่งสำคัญในกรมพระคลังสินค้า จึงส่งผลให้ย่านนี้เป็นที่รวมตัวของกลุ่มพ่อค้าสำคัญจนกลายเป็นย่านการค้าขนาดใหญ่ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจึงหนาแน่นไปด้วยเรือสินค้า เรือข้ามฟาก รวมถึงเรือนแพที่พักอาศัยและค้าขาย โดยสามารถแบ่งพ่อค้ามุสลิมเชื้อสายอินเดียในย่านนี้ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มย่านตึกแดง เป็นกลุ่มพ่อค้ามุสลิมเชื้อสายอินเดียจากตำบลแรนเดอร์ เมืองสุรัต ประเทศอินเดีย นำโดย นายฮัจยี อาลี อะหะหมัด นานา (ต้นตระกูลนานา) เป็นมุสลิมนิกายสุหนี่ ได้มาเช่าบ้านเรือนและทำการค้าอยู่ที่บริเวณตึกแดง ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของสมเด็จพระบวรราชปรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เจ้ากรมพระคลังสินค้าในรัชกาลที่ ๓ และผู้สำเร็จราชการพระนครในรัชกาลที่ ๔ (ชมรมสายสกุลขุนนาทิด, ๒๕๔๒ : ๓๕๔) ต่อมา นายฮัจยี อาลี อะหะหมัด นานา ได้ช่วยราชการกรมพระคลังสินค้าด้านแปลภาษาต่างประเทศ จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระนิเทศสันต์พานิช นอกจากนี้พ่อค้าตระกูลนานาแล้ว ย่านนี้ยังมีพ่อค้าอินเดียตระกูลอื่น ๆ เช่น ตระกูลวงศ์อารยะ ซึ่งเข้ามาทำการค้าในย่านตึกแดงก่อนที่จะย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังบริเวณสี่แยกบ้านแขกในปัจจุบัน

ย่านตึกแดงมีพื้นที่ตั้งแต่ปากคลองวัดอนงคารามถึงมัสยิดภูตอิสลาม (มัสยิดตึกแดง) ได้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๒ โดยมีชื่อเรียกมาจากอาคารที่ทาสีแดง บริเวณนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นบ้านของพระยาวรวงศ์พิพัฒน์ (แย้ม บุนนาค) บุตรของสมเด็จพระ

ร้านค้าของพ่อค้าชาวอินเดีย ย่านตึกแดง

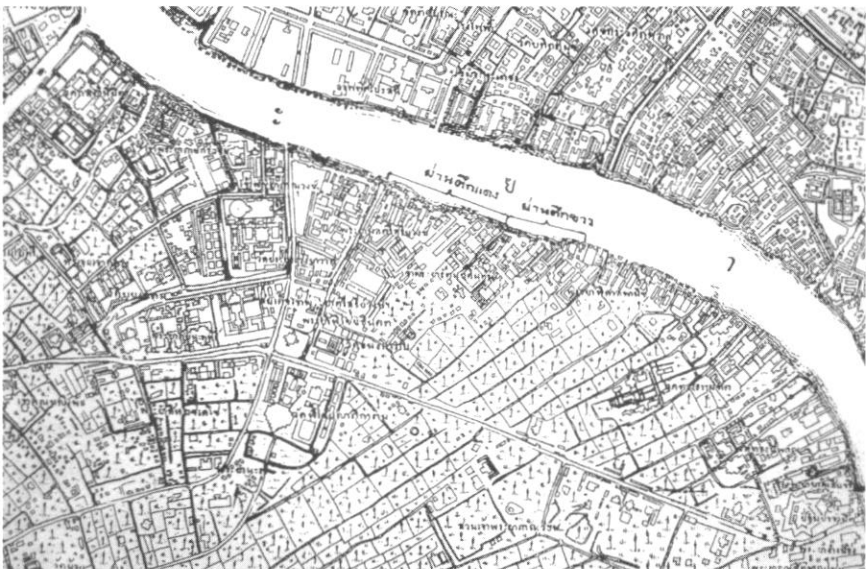
เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ชมรมสายสกุลขุนนาคน, ๒๕๔๒ : ๓๕๕) ต่อมากลุ่มพ่อค้าอินเดียมาเช่าทำการค้าและเป็นย่านส่งสินค้าต่างประเทศของพ่อค้าอินเดียจึงเรียกกันทั่วไปว่า “ตึกแขก” โดยตึกแขกนี้เป็นของพ่อค้าชาวอินเดียตระกูลนานา สร้างเป็นตึกปูนไม้ ๒ ชั้น บริเวณชั้นล่างใช้เป็นร้านค้าและชั้นบนเป็นที่พักอาศัยเรียงยาวขนานไปสู่ท่าเรือที่เรียกว่า “ท่าแขก” ซึ่งมีโกดังสินค้าขนาดใหญ่ บริเวณนี้เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของพ่อค้าชาวอินเดียขนาดใหญ่ (วิภา โรจนราธา, ๒๕๕๐ : ๙๓-๙๔)

กลุ่มย่านตึกขาว เป็นกลุ่มพ่อค้ามุสลิมเชื้อสายอินเดียจากแคว้นกุจราต ทางฝั่งตะวันตกของประเทศอินเดีย โดยเป็นมุสลิมนิกายชีอะห์ดาวูดีโบห์รา พ่อค้าดาวูดี โบห์รากลุ่มนี้จะนำเข้าสินค้าจากอินเดียและประเทศอื่น ๆ ในเครือข่ายการค้า พ่อค้าคนสำคัญของกลุ่ม ได้แก่ สะฮัน อาลี อับดุลราฮิมเจ้าของห้างอับดุลราฮิมย่านถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นผู้นำเข้าสินค้าให้กับพระราชวังอีกด้วย และเอ็มโมอำหมัดอาลี อับดุล สุเซน (ตระกูลสยามวาลา) ผู้ก่อตั้งห้างเอม เอ สุเซน เป็นต้น กลุ่มมุสลิมดาวูดี โบห์รา เรียกกันว่า “แขกสละบันทอง” โดยเรียกจากลักษณะของผ้าโพกหัวที่มีลายสีทอง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์

๑๓๔ วัลลี นวลหอม

ของผู้ขายดาวุตี โบห์รา ที่ใส่ในโอกาสสำคัญ สินค้าหลักที่พ่อค้ามุสลิมดาวุตี โบห์รา นำเข้ามาคือ ผ้าอินเดีย

การเข้ามาตั้งกิจการการค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียได้ส่งผลให้บริเวณนี้ถูกเรียกว่า “ย่านพ่อค้าแขก” ดังที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์บางกอกกาเลินเดอร์ ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ ว่าพ่อค้าแขกอินเดียรวมกลุ่มกันอยู่ที่ตึกขาวและตึกแดงริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรีใกล้กับตลาดสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ในบริเวณย่านนี้มีโรงเก็บสินค้า โกดังข้าว โดยมีพระนิเทศสันต์พานิชเป็นเจ้าของ (ชัย เรื่องศิลป์, ๒๕๓๔ : ๓๒๘) พ่อค้าชาวอินเดียเหล่านี้มีการติดต่อค้าขายทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมไปถึงการค้าขายกับภายในราชอาณาจักรด้านการค้าของพ่อค้าชาวอินเดียนี้มีโกดังข้าว โรงเก็บสินค้า และอาคารที่พักอาศัย รวมทั้งเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าที่นำเข้ามาจากประเทศอินเดีย สิงคโปร์ และประเทศในยุโรป ซึ่งมีความแปลกตาไปจากสินค้าจีนที่มีอยู่ทั่วไป สินค้าที่สำคัญได้แก่ ผ้าลาย ผ้าชนิดอื่น ๆ เครื่องแก้วเจียรระโน เพชร พลอย ผ้าทอดินเงิน ดันทอง เป็นต้น (วิภา วิจารณ์ราธา, ๒๕๕๐ : ๙๓)

แผนที่ย่านตึกแดง และย่านตึกขาว จากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๙

การขยายตัวของชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พลเมืองของสยามเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดรัชกาล โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ มีพลเมืองประมาณ ๔ แสนคนเศษ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนโดยเฉพาะบริเวณภายในพระนคร คือบริเวณสี่พระยา บางรัก และสุรวงศ์ โดยบริเวณที่ขยายออกไปนี้เป็นแหล่งประกอบกิจการการค้าและทำการกงสุลของชาวตะวันตก ตลอดจนเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวต่างประเทศและคนในบังคับต่างชาตินานขึ้น อย่างไรก็ตามชุมชนในธนบุรียังคงเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่มีความสำคัญ โดยบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งเต็มไปด้วยเรือนแพที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย การตั้งบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำยังคงเป็นที่นิยมของผู้คนทั่วไปเนื่องจากมีอากาศที่ดีและสะดวกในการสัญจร โดยในช่วงต้นรัชกาลบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรียังคงเป็นที่อยู่อาศัยของเสนาบดีคนสำคัญ เช่น เจ้าพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค) นอกจากนี้ยังคงเป็นที่อยู่อาศัยและที่ตั้งห้างการค้าของกลุ่มชาวจีนและชาวอินเดียสืบเนื่องกันมา

ในช่วงเวลานี้มีชาวจีนซึ่งมีทั้งผู้เข้ามาลงทุนและแสวงชีวิตที่ดีกว่าซึ่งมีจำนวนมากสืบเนื่องจากการมีเรือกลไฟเปิดบริการเป็นประจำระหว่างกรุงเทพฯ-ฮ่องกง และชัวเถา ใน พ.ศ. ๒๔๒๕ เป็นต้นมา การเดินเรือกลไฟระหว่างจีนกับสยามโดยตรงนี้ส่งผลให้จำนวนชาวจีนจำนวนมากเดินทางเข้ามายังสยาม โดยเฉพาะกลุ่มจีนแต้จิ๋วที่มีจำนวนการเข้ามาสูงกว่าชาวจีนเชื้อสายอื่น ๆ เช่น จีนฮกเกี้ยน จีนแคะ จีนกวางตุ้ง และจีนไหหลำ เป็นต้น โดยปรากฏศาสนสถานคือ ศาลเจ้า ในชุมชนชาวจีนต่าง ๆ เหล่านี้ เนื่องจากศาลเจ้าเป็นแหล่งชุมนุมของกลุ่มชาวจีน นอกจากนี้การเกิดทุพภิกขภัยในจีนก่อให้เกิดปัญหาความยากจน รวมทั้งปัญหาการเมืองภายในก็เป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการอพยพเข้ามาของชาวจีน อีกทั้งรัฐบาลสยามไม่ได้มีนโยบายกีดกันชาวจีนอีกด้วย สำหรับกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่นี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงาน บริเวณย่านคลองสานยังคงเป็นชุมชนชาวจีนที่สำคัญ โดยมีหลักฐานการตั้งบ้านเรือนของพ่อค้าชาวจีนปรากฏ ได้แก่ บ้านโปะที่บริเวณท่าดินแดงของหลวงวราธิราชายุคต์ (เจ็ดตัวโป) โดยสร้างเป็นตึกแบบจีนชั้นเดียว บ้านห้วยหลี่ ของนายตันจ้อฮ้วง ต้นตระกูลห้วยหลี่ เป็นบ้านตึกแบบจีนสองชั้น บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ฮ้วยจุ่นลิ่ง และบ้านพระภักดีภัทรากร (เจ็ดวงษ์ขัว) เป็นบ้านตึกอยู่ในที่ดินบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาข้างวัดทองนพคุณ ภายหลังที่ดินบริเวณนี้

๑๓๖ วัลลี นวลหอม

ตกเป็นของหลวงและต่อมาเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลคนเสียจริตแห่งแรกของสยาม (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย คักด์ศรี และคณะ, ๒๕๒๕ : ๒๑๓)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือสารบาญชีส่วนที่ ๒ คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานครใน พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้แสดงถึงการค้าขายและประเภทสินค้าของกลุ่มชาวจีนในย่านบ้านสมเด็จเจ้าพระยาและย่านคลองสานดังนี้

ตารางแสดงรายชื่อ ที่อยู่อาศัย และการค้าขายของชาวจีน
ย่านบ้านสมเด็จเจ้าพระยาและย่านคลองสานใน พ.ศ. ๒๔๒๖

ชื่อผู้อาศัย	สังกัด	อาชีพ	ลักษณะอาคาร
จีนเง็ก	ผูกปี้	ขายสุรา	บ้านขัดแตะ
จีนหววน	หลวงจักรษ์	โรงบ่อน	
จีนตัม	เจ้าคุณทหาร	รับจ้างเรือ	เรือนฝากระดาน
จีนเขียน	ผูกปี้	ขายสุรา	เรือนแตะ
จีนลาม	พระนริน	ขายยา	เรือนแตะ
จีนอี่	ผูกปี้	ขายจันอับ (ขนม)	ตึก
จีนเจย	ผูกปี้	ขายสุรา	เรือนฝากระดาน
จีนเซ	พระยาแม่กลอง	ขายรูปจีน	เรือนฝากระดาน
จีนแสง	ผูกปี้	ขายสุรา	โรงตึก
จีนบู	ผูกปี้	เสมียนหอย	โรงแตะ
จีนเอี่ยม	ผูกปี้	ขายรูปกระดาศจีน	โรงแตะ
จีนหัว	ผูกปี้	ขายของต่าง ๆ	เรือนฝาแตะ
จีนหก	ร่มธงอังกฤษ	รับจ่าน้ำ	ตึก
จีนผูก	ผูกปี้	ขายถั่วงา	ตึก
จีนสุก	ร่มธงฝรั่ง	ขายใบชา	โรงผานาถัก
จีนแสง	ผูกปี้	ขายเหล้า	เช่าโรงผานาถัก

ตารางแสดงรายชื่อ ที่อยู่อาศัย และการค้าขายของชาวจีน
ย่านบ้านสมเด็จพระยาและย่านคลองสานใน พ.ศ. ๒๔๒๖ (ต่อ)

ชื่อผู้อาศัย	สังกัด	อาชีพ	ลักษณะอาคาร
จีนยู่ดี	ผูกปี่	ขายเหล้า ยาแดง ซา	เช่าโรงผาน้ำดัง
จีนเถียว	ผูกปี่	รับจำนำของต่าง ๆ	เรือนฝากระดาน
จีนหะโล้ง	สมเด็จพระยา	ขายหมู	เรือนฝากระดาน

จากตารางดังกล่าวเห็นได้ว่ากลุ่มชาวจีนในย่านบ้านสมเด็จพระยาและย่านคลองสานส่วนใหญ่เป็นกลุ่มจีนผูกปี่ และอยู่ในสังกัดของขุนนางที่มีบ้านเรือนอยู่ในบริเวณ จากลักษณะของอาคารที่อยู่อาศัยของชาวจีนในย่านนี้ทั้งบ้านเรือนที่เป็นตึก ซึ่งคงเป็นการตั้งถิ่นฐานที่ถาวร และบ้านเรือนที่เป็นฝากระดาน สะท้อนได้ว่ากลุ่มชาวจีนเหล่านั้นน่าจะเป็นกลุ่มที่มีทุนทรัพย์ในการลงทุนกิจการค้า โดยประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายสุรา โรงรับจำนำ ขายใบชาหรือเป็นเสมียนเขียนหอย เป็นต้น ทั้งนี้กลุ่มคนจีนในบริเวณนี้อาจเป็นกลุ่มนายทุนที่ช่วยเหลือทางด้านอาชีพและความเป็นอยู่แก่กลุ่มจีนใหม่ที่เข้ามา ซึ่งจะส่งผลต่อการขยายตัวของชุมชนชาวจีนอย่างต่อเนื่อง

การขยายตัวของชุมชนชาวจีนในธนบุรีได้มีการขยายตัวอยู่ตลอดเวลาและไม่ได้จำกัดอยู่เพียงพื้นที่ย่านคลองสานและย่านกุฎีจีนเท่านั้น โดยกลุ่มชาวจีนได้ย้ายไปอยู่อาศัยในบริเวณถนนที่ตัดใหม่ และขยายชุมชนออกไปในบริเวณพื้นที่อื่น ๆ ของธนบุรี เช่น ตลาดพลู ราษฎร์บูรณะ สำหรับ บางลำพูล่าง เป็นต้น และนอกจากการขยายตัวของชาวจีนแล้วยังพบว่าชุมชนชาวอินเดียนั้นได้มีการขยายตัวเพื่อตอบรับกับเศรษฐกิจที่เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นกันสำหรับชุมชนชาวอินเดียนั้นในฝั่งธนบุรียังคงตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณมัสยิดตึกแดงไปจนถึงย่านคลองสานโดยพ่อค้าชาวอินเดียนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยต่อเนื่องกันมาจากชาวอินเดียนกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามา

ต่อมามุสลิมชาวอินเดียนกลุ่มดาโด้ โบราห์ ซึ่งเป็นพ่อค้าอินเดียนที่อยู่อาศัยบริเวณย่านตึกขาวได้ร่วมกันสร้างมัสยิดตึกขาวหรือมัสยิดเซฟีโดยขอซื้อที่ดินบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณตรงข้ามท่าราชวงศ์จากเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) ซึ่ง

๑๓๘ วัลดี นวลหอม

เป็นมัชยิดแห่งเดียวในประเทศไทยของมุสลิมกลุ่มดาโวดี โบราห์มัชยิดติกขาวได้สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๕๓ และเป็นศูนย์กลางของกลุ่มดาโวดี โบราห์ในย่านติกขาว จากสารบาญชีส่วนที่ ๒ คือ ราชฎารในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์ กรุงเทพมหานครใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้แสดงถึงการค้าขายและประเภทสินค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียในย่านติกแดงและติกขาวดังนี้

ตารางแสดงรายชื่อ สังกัด ที่อยู่อาศัย และการค้าขายของชาวอินเดีย
ย่านติกแดง ใน พ.ศ. ๒๕๒๖

ชื่อผู้พักอาศัย	สังกัด	อาชีพ	ลักษณะอาคาร
ชามสุดกิด	กงสุลอังกฤษ	ขวดเจียรไน	เรือนฝากระดาน
ยาสุติ	กงสุลอังกฤษ	เครื่องแก้ว	เรือนฝากระดาน
อะบุตรกะหริม	กงสุลอังกฤษ	ขายเครื่องเจียรไน	เรือนฝากระดาน
สินัน	กงสุลอังกฤษ	ขายขวดเจียรไน	ตึก
นันนุ (ญ)	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าของต่าง ๆ	ตึก
อิปะระฮิม	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าแพร	ตึก
อิปะระฮิม	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าแพรของต่าง ๆ	ตึก
อาริบ	กงสุลอังกฤษ	ขายทองของต่าง ๆ	ตึก
นักุดามะฮัมมัด	กงสุลอังกฤษ	ขายพลอย	ตึก
ยุซุฟ	กงสุลอังกฤษ	ขายเพชรขายของต่าง ๆ	ตึก
ยุซุฟ	กงสุลอังกฤษ	ทองเหลือง	ตึก
กุลามสุเซน	กงสุลอังกฤษ	ขายเครื่องทองเหลือง	ตึก
เมีย	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าของต่าง ๆ	ตึก
นูบารักษะ	กงสุลอังกฤษ	ขายเพชร ขายของต่าง ๆ	ตึก
ซาเยคอตลา	กงสุลอังกฤษ	ขายปิ่น	ตึก
อิปะระฮิ	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าของต่าง ๆ	ตึก
กาเก่า	กงสุลอังกฤษ	ขายขนม ของต่าง ๆ	ตึก

ตารางแสดงรายชื่อ สังกัด ที่อยู่อาศัย และการค้าขายของชาวอินเดียน
ย่านตึกแดง ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ (ต่อ)

ชื่อผู้พักอาศัย	สังกัด	อาชีพ	ลักษณะอาคาร
มะฮัมมัด	กงสุลอังกฤษ	ขายพลอย	ตึก
คารูท	กงสุลอังกฤษ	ขายของต่าง ๆ	ตึก
อาบิดูลา	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าขายของต่าง ๆ	ตึก
อิซัน	กงสุลอังกฤษ	ขายขนมปัง	ตึก
บัดดูน	กงสุลอังกฤษ	ก๊าก	ตึก
มะฮัมมัด	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าไหมอัดลัด และของต่าง ๆ	ตึก
ซามฮัมมตยาน	กงสุลอังกฤษ	ขายพลอย	ตึก
มะฮัมมัดซาเล	กงสุลอังกฤษ	เสมียนหอย	ตึก
อัประเฮม	กงสุลอังกฤษ	ขายอินทผาลัม	ตึก

ตารางแสดงรายชื่อ สังกัด ที่อยู่อาศัย และการค้าขายของชาวอินเดียน
ย่านตึกขาว ใน พ.ศ. ๒๔๒๖

ชื่อผู้พักอาศัย	สังกัด	อาชีพ	ลักษณะอาคาร
นายคัต	กงสุลอังกฤษ	ขายนาฬิกา	เรือนฝากระดาน
กูดำบุรา	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้า	เรือนฝากระดาน
หม่อมหญิงมดาลี	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้า	ตึกแถว
นายอมอ	กงสุลอังกฤษ	ขายตะเกียง	ตึกแถว
อับดุลเซน	กงสุลอังกฤษ	ขายสระบัว	ตึกแถว
กะล้าเซน	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าลาย	ตึกแถว
เม็ดจุลาโบ	กงสุลอังกฤษ	ขายลูกไม้ทอง	ตึกแถว
อัมแดงมดาลี	กงสุลอังกฤษ	ขายตะเกียง	ตึกแถว

ตารางแสดงรายชื่อ สังักต ที่อยู่อาศัย และการค้าขายของชาวอินเดีย
ย่านตึกขาว ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ (ต่อ)

ชื่อผู้พักอาศัย	สังกัด	อาชีพ	ลักษณะอาคาร
นักดาอัปดระลียาธิ	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้า	ตึกแถว
กัมลาลี	กงสุลอังกฤษ	ขายหมวก	ตึกแถว
บาลีโบ	กงสุลอังกฤษ	ขายตะเกียงน้ำมัน	ตึกแถว
อัมแดงหมัด	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าลาย	ตึกแถว
อะมีรุติณ	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าลาย	ตึกแถว
อัมแดงมัดดาลี	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้าลาย	ตึกแถว
บาลีโบ	กงสุลอังกฤษ	ขายตะปู	ตึกแถว
เตมาลี	กงสุลอังกฤษ	ขายขนมแขก	ตึกแถว
อิมมะระฮิม	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้า	ตึกแถว
ฮะสะนะอะลี	กงสุลอังกฤษ	ขายน้ำหอม	ตึกแถว
เนียวอาลิซำ	กงสุลอังกฤษ	ขายกระจก	ตึกแถว
ลักดาม	กงสุลอังกฤษ	ขายผ้า	ตึกแถว

จากตารางดังกล่าวได้แสดงถึงสินค้าและลักษณะอาคารกิจการค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียในย่านตึกแดงและตึกขาว เห็นได้ว่าสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น เครื่องเจียรไน เพชร พลอย น้ำหอม และแพรพรรณ ซึ่งเป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ เป็นที่นิยมของชนชั้นสูงและกลุ่มผู้มีฐานะ สอดคล้องกับคำบอกเล่าว่าภรรยา นายห้างย่านตึกแขก จะมีหน้าที่รับส่งสินค้าจากเจ้านายภายในพระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ยังมีสินค้าที่เป็นของใช้ภายในชุมชนอินเดียอีกด้วย นับว่าธุรกิจของชาวอินเดียในธนบุรีมีความคึกคักมาก ต่อมามีกลุ่มพ่อค้าอินเดียบางส่วนขยายกิจการค้าไปยังฝั่งพระนครบริเวณถนนตัดใหม่ เช่น ถนนราชวงศ์ ถนนอนุวงศ์ ถนนเจริญกรุง บางส่วนขยายไปตั้งร้านค้าที่ถนนบำรุงเมืองจรดคลองหลอด หลังกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียย้ายกิจการ

ออกไปจากย่านตึกแขก ได้มีกลุ่มพ่อค้าชาวจีนจากย่านสำเพ็ง ตลาดพลู เข้ามาเช่าอาคาร
ในย่านตึกแขกแทน

เมื่อสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ชุมชนชาวจีนและอินเดียในธนบุรีก็ยังคงดำรงต่อมา และ
มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ แต่ต่อมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) ทรงมีพระราชดำริให้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา
เชื่อมระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี (สะพานพระพุทธยอดฟ้า) และมีโครงการตัดถนน
๑๑ สาย ในพื้นที่ต่าง ๆ ของธนบุรีเพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรและขนส่งในการฉลอง
กรุงเทพมหานครครบ ๑๕๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ การเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้า
ทำให้การคมนาคมติดต่อของทั้งสองฝั่งทำได้สะดวกยิ่งขึ้น และได้ส่งผลให้ต่อการขยายตัว
ทางเศรษฐกิจและระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ อันได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปาของพระนคร
เข้าไปยังธนบุรี ความเจริญเหล่านี้ก่อให้เกิดผลต่อการเติบโตของชุมชน เมื่อธนบุรีกลายเป็น
เป็นส่วนหนึ่งของพระนครและมีถนนตัดใหม่จึงเหมาะแก่การเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ชุมชน
ต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีตยังคงอยู่ต่อไป อาจมีบางส่วนที่ย้ายออกไปหาที่อยู่ใหม่
และมีผู้คนจากแหล่งต่าง ๆ เข้ามาอยู่อาศัยร่วมกับคนกลุ่มเดิม ก่อให้เกิดการขยายตัว
ของการตั้งถิ่นฐานในธนบุรีและทำให้ชุมชนจีนและชุมชนอินเดียค่อย ๆ สูญเสียเอกลักษณ์
ของตนไป

สรุป

ผลของการศึกษาพบว่าชุมชนชาวจีนและชาวอินเดียในธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลง
อย่างชัดเจนภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ จากข้อกำหนดของ
สนธิสัญญาส่งผลให้สยามต้องรับการเข้ามาของชาวต่างชาติและกลุ่มคนในบังคับ ทั้งที่
เดินทางเข้ามาเพื่อทำการค้าและเข้ารับราชการ กลุ่มคนที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ
ในธนบุรีอย่างเห็นได้ชัดคือ ชาวจีนและชาวอินเดีย โดยชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาททาง
เศรษฐกิจของธนบุรีมาแต่ดั้งเดิม ชาวจีนได้ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปโดยมีย่านการค้า
สำคัญของกลุ่มชาวจีนบริเวณย่านกุฎีจีนต่อเนื่องไปจนถึงย่านปากคลองสาน ประกอบ
ไปด้วย บ้านคนหัดทำเรือกลไฟ ห้างร้าน อาคาร และโกดังสินค้า เป็นต้น

สำหรับชาวอินเดียซึ่งเป็นกลุ่มคนในบังคับของอังกฤษเข้ามาตั้งถิ่นฐานในธนบุรี โดยมาอาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับชุมชนบ้านสมเด็จพระยา สามารถแบ่งชาวอินเดียได้เป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มย่านตึกแดงและกลุ่มย่านตึกขาว โดยเรียกรวมกันว่า ย่านพ่อค้าแขก สืบเนื่องจากบริเวณนี้เป็นบ้านเรือนของขุนนางตระกูลขุนนาครที่ดำรงตำแหน่งสำคัญในกรมพระคลังสินค้า จึงส่งผลให้ย่านนี้เป็นที่รวมตัวของกลุ่มพ่อค้าสำคัญ จนกลายเป็นย่านการค้าขนาดใหญ่บริเวณย่านตึกแดงและตึกขาวของกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดีย ต่อเนื่องไปถึงย่านคลองสานของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน นับว่าเป็นย่านการค้าสำคัญในธนบุรีที่ขายสินค้าและเป็นแหล่งกระจายสินค้าไปยังย่านการค้าและตลาดในกรุงเทพฯ รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง สินค้าที่ซื้อขายในย่านนี้มาจากประเทศจีน อินเดีย สิงคโปร์ และประเทศในยุโรป การขยายตัวของย่านการค้าในธนบุรีได้เติบโตควบคู่ไปกับการขยายตัวของชุมชนชาวจีนและอินเดียที่มีมากขึ้นโดยลำดับ

ถึงแม้ว่ากลุ่มชาวอินเดียจะเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างชัดเจนภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริงเป็นต้นมา และชาวอินเดียได้นำการค้าหลากหลายเข้ามาสู่เศรษฐกิจของสยาม เช่น การค้าผ้า การค้าเพชรพลอย และสินค้าจากยุโรป เป็นต้น แต่โดยรวมกิจการการค้าและเครือข่ายทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาวอินเดียก็ได้มีได้แนบแน่นเหมือนกับกิจการการค้าของกลุ่มชาวจีน โดยกลุ่มชาวจีนได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักและขุนนางที่มีอิทธิพลทางการเมือง รวมไปถึงการสร้างสัมพันธไมตรีโดยการแต่งงานของกลุ่มเจ้สัวหรือกับกลุ่มขุนนาง ส่งผลให้กลุ่มชาวจีนเติบโตอย่างต่อเนื่องภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองนอกจากนี้อิทธิพลทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาวอินเดียได้จำกัดอยู่ในบริเวณกรุงเทพฯ และฝั่งธนบุรีอีกด้วยต่อมาเมื่อมีการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้าและการตัดถนน ๑๑ สาย ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ส่งผลให้พื้นที่ย่านบ้านสมเด็จพระยาและคลองสานเกิดการเปลี่ยนแปลง นำมาสู่ความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ธนบุรีและส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนที่อยู่อาศัยและย่านการค้าขึ้นใหม่ ๆ ขึ้นในบริเวณที่ถนนตัดผ่าน เส้นทางคมนาคมใหม่นี้ได้มีผลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในธนบุรีในเวลาต่อมา

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศ

ในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๒.

ชมรมสายสกุลขุนนาค. สกุลขุนนาค. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยด้านเศรษฐกิจแต่โบราณ - พ.ศ. ๒๓๙๙. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ, ๒๕๓๔.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๗.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘.

เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ปรีดี พิศณุวิณี. กระดานทองสองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๓.

ปิยนาด บุนนาค, ดวงพร นพคุณ และ สุวัฒนา ธาดานิติ. คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๕๒๕). กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

มุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์ ๑ รัชกาลที่ ๑-๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พิมพ์ประไพ พิศานบุตร. สำเภาสยาม : ดำเนินเจ็กบางกอก. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค, ๒๕๔๔.

เพ็ญศรี ดูก. การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

ลาลูแบร์, ซีมอน เดอ. **จดหมายเหตุลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม**. แปลโดยสันต์
ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๒.

วิไลเลขา ถาวรธนสาร. **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก**. กรุงเทพฯ :
เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.

วีณา โรจนธาดา. “ประวัติชุมชนย่านวัดอนงค์าราม.” ใน **อุทยานเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, ๖๖-๑๐๑. นัยนา แยมสาชา,
บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐.

สุดาราส สุจฉายา, บรรณาธิการ. **ธนบุรี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๒.

สุภรณ์ โอเจริญ. **มอญในเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๑.

วิทยานิพนธ์

จิราธร ชาดิศิริ. “เศรษฐกิจสมัยธนบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ฉัตรารณณ์ พิรุณรัตน์. “พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๖๙.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก
เฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

สาวิตรี ทัพพะสุด. “ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

อินทิรา ชาศีร์. “เครือข่ายพ่อค้าผ้าชาวอินเดียในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๐-
๒๔๙๐.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

